

пропаганда не вимагала технічних засобів, давала можливість перебувати у безпосередньому контакті з населенням і швидко реагувати на його запити та потреби. Жінки природно вписувалися в цю форму роботи, адже могли вести пропагандистські розмови під час повсякденних справ.

Отже, участь жінок у підпільних організаціях була неминучим результатом зростаючих тенденцій у суспільстві, які поєднували у собі феміністичні та патріотичні принципи. Українські жінки входили до націоналістичного підпілля з метою боротися за державність та політичні зміни в суспільстві. Роль жінок в організації змінювалася залежно від політичної ситуації, але їхню активну участь у повстанській боротьбі свідчить наявність спеціально створених жіночих референтур з конкретними завданнями та функціями. Традиційне сприйняття жінки, в контексті воєнної дійсності, було сприятливим фактором та зумовлювало поблажливе ставлення до жінки в умовах війни. Жінки могли працювати у різних сферах, включаючи розвідку, зв'язок, пропаганду та медичну службу. В той же час, жіноча діяльність викликала менше підозрів та дозволяла досягнути певного рівня конспірації, тому чоловіки-підпільники залучали жінок до своєї діяльності. Вивчення участі жінок в ОУН-УПА є важливим для повного розуміння їхньої ролі в цілій картині діяльності національно-визвольного руху. Жіночий досвід підпілля демонструє не лише військово-політичну історію, але й глибокі соціальні трансформації українського суспільства в умовах боротьби за незалежність держави. Подальші дослідження цієї теми мають враховувати гендерну специфіку досвіду, аналізувати особисті мемуари та свідчення, а також сприяти увічненню пам'яті жінок-підпільниць в культурній пам'яті України.

Мар'яна Гайдук (Тернопіль)

**ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧОРТКІВСЬКО-
БЕРЕЖАНСЬКОЇ ОКРУГИ ОУН (ЛИСТОПАД 1945 Р. – СЕРПЕНЬ-
БЕРЕСЕНЬ 1946 Р.)**

Період другої половини 1940-х рр. в історії українського національно-визвольного руху позначений інтенсивною боротьбою підпільних структур ОУН проти радянського тоталітарного режиму. Одним із важливих напрямів цієї боротьби була пропагандистська діяльність, що мала на меті не лише ідеологічне зміцнення підпілля, але й мобілізацію населення до активного спротиву. Особливу роль у цьому контексті відіграла Чортківсько-Бережанська округа ОУН, яка охоплювала південну частину Тернопільської області.

Основною метою пропагандистської роботи округи було формування національної свідомості та підтримка антирадянських настроїв серед місцевого населення. В умовах посилення репресій та розширення системи радянського контролю, підпільні структури ОУН приділяли особливу увагу інформаційному впливу. Вони намагалися протиставити радянській ідеології власну систему цінностей, базовану на ідеї української самостійності, історичній справедливості та християнській моралі.

Мета дослідження – проаналізувати зміст, форми та ефективність пропагандистської діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН упродовж досліджуваного часу з'ясувати її ідеологічні засади, завдання та роль у системі збройного і політичного спротиву радянському режиму на теренах Західної України в повоєнний період. Особлива увага приділяється аналізу способів поширення інформації, специфіці тематики

пропагандистських матеріалів, а також оцінці їхнього впливу на місцеве населення в умовах жорсткого ідеологічного та репресивного тиску з боку радянської влади.

Основу джерельної бази становить унікальний комплекс архівних документів, що зберігається у фонді Р-3567 (опис 1) «Архів з бідону. Чортківсько-Бережанська округа ОУН» і знаходиться в Державному архіві Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Зазначений фонд охоплює період 1945–1948 рр. і нараховує 270 справ, містить різноманітні матеріали, зокрема накази, звіти, огляди, хроніки подій, інформаційно-навчальні матеріали, пропагандистські листівки, брошури та періодичні видання ОУН і УПА тощо. Аналіз комплексу першоджерел є надзвичайно важливим для розкриття особливостей функціонування пропагандистської діяльності ОУН на рівні Чортківсько-Бережанської округи, а також для з'ясування її впливу на формування суспільної свідомості місцевого населення в умовах тотального ідеологічного тиску і репресій.

Важливим джерелом для розуміння політичної атмосфери та змісту ідеологічної боротьби в регіоні був суспільно-політичний огляд Бережанського надрайону ОУН за листопад 1945 р. Згідно з поданою у ньому інформацією, у районах щотижня проводилися наради голів сільських рад, головним завданням яких було обговорення виконання тижневих господарських планів, що, однак, реалізовувалися лише на 30–40 %. Втім, за спостереженнями підпілля, ці наради мали не лише адміністративно-господарський, а й чітко виражений ідеологічний характер. Представники радянської влади активно закликали місцевих керівників до співпраці в боротьбі проти ОУН та УПА, називаючи її учасників «ворогами народу». Характерним є цитований у звіті наказ голови району, який закликав сільських голів сприяти органам влади в «нищенні ворогів народу – бандорів», щоби, мовляв, «позбувшись їх, народ міг спокійно сповняти свої обов'язки супроти держави».

Центральним елементом радянської кампанії у листопаді 1945 р. була підготовка та проведення виборів, що набували форми масштабної пропагандистської мобілізації населення. До ключових завдань належали створення виборчих комітетів, друк агітаційних матеріалів, відкриття «червоних кутків» у сільських осередках. У них місцеві агітатори проводили роз'яснення щодо «переваг радянського ладу», вивчали положення сталінської конституції та пропагували участь у виборах як обов'язок «свідомого радянського громадянина».

Окремої уваги заслуговує використання адміністративного ресурсу для посилення ідеологічного впливу на сільське населення. У повоєнний період радянська влада намагалася створити умови для реалізації освітньо-пропагандистських ініціатив навіть у віддалених селах. Зокрема, як свідчать архівні документи, сільським десятникам виділяли по 40–60 літрів нафти, яку слід було використовувати для освітлення приміщень у вечірній час – зокрема, для проведення занять і читань, присвячених вивченню сталінської конституції. Цей факт є показовим прикладом того, як навіть матеріальні ресурси, які у повоєнний період були в дефіциті, скеровувалися на підтримку пропагандистської діяльності.

Вивчення конституції мало на меті не лише формальне підвищення правової обізнаності населення, але й створення ілюзії справедливості та легітимності радянського ладу. Однак така форма примусової «освітньої роботи» часто сприймалася критично. Населення, виснажене війною, репресіями та господарськими труднощами, нерідко ігнорувало або

формально брало участь у цих заходах, не сприймаючи їх як джерело реального знання чи практичної користі. У цьому контексті виділення нафти виглядало не стільки як турбота влади, а як інструмент мобілізації населення до участі в пропагандистському процесі, скерованому на легітимізацію влади в очах громади.

У відповідь на це, підпілля ОУН здійснювало контрпропаганду, звертаючи увагу на методи дискредитації, які використовувала радянська влада. Пропагандисти інформували населення про можливі провокації, зокрема про дії переодягнених у повстанців «стрибків», які вдаватимуть грабунки від імені націоналістів. Ці акти мали сприяти формуванню негативного образу підпілля серед мешканців сіл. Окрім того, розповсюджувалися чутки про те, що члени ОУН нібито «продають Україну Америці», що було типовим елементом радянської антизахідної риторики. Документ ілюстрував, наскільки гострою та багатоаспектною була боротьба за свідомість населення на теренах Західної України у повоєнний період. З одного боку, радянська влада прагнула забезпечити лояльність через примус та централізовану пропаганду, з іншого – підпілля ОУН відповідало активним викриттям ідеологічних маніпуляцій, формуючи націоналістичний світогляд.

Важливою складовою радянської пропагандистської політики у Західній Україні після Другої світової війни було залучення молоді до комсомольських структур та активізація їхньої участі в культурно-ідеологічному житті через відновлення роботи сільських клубів і проведення публічних заходів. Радянська влада розглядала молодь як стратегічно важливий об'єкт ідеологічного впливу, намагаючись через комсомол формувати лояльне до режиму покоління. Однак, як засвідчують архівні матеріали Чортківсько-Бережанської округи ОУН, ці зусилля наштовхувалися на суттєвий спротив з боку сільської молоді. Так, у селі Росохватець, під час організованого мітингу, представники радянської адміністрації намагалися примусово залучити місцевих юнаків до лав комсомолу. Водночас частина молоді відкрито висловлювала незгоду з цією політикою. Зокрема, Тарас Оленчук заявляв про свою принципову відмову вступати до комсомолу, чим викликав різку реакцію представників влади. Секретар райкому партії наказав його негайно заарештувати і доставити до районного центру, що свідчить про застосування репресивних механізмів навіть до проявів опору владі.

Цей випадок був показовим прикладом того, як молодіжний спротив радянізації набував демонстративних форм. Відмова вступати до комсомолу набувала символічного значення – як акт ідентифікації з національним підпіллям, навіть якщо безпосередньо участі в ОУН така молодь не брала. Репресивна реакція радянської влади на подібні вияви опору демонструвала слабкість ідеологічного контролю та неприйняття тоталітарної моделі свідомістю частини молодого покоління, яке зберігало зв'язок з традиційними національними цінностями.

У другій половині 1940-х рр. радянські партійні органи активно впроваджували програму ідеологічної пропаганди серед населення Західної України. Одним із ключових напрямків цієї діяльності була пропаганда радянських цінностей через пресу, культурно-просвітницькі заходи та масове використання візуальних засобів впливу. Так, районні газети регулярно публікували статті на теми «непорушної єдності російського і українського народів», які мали на меті легітимізувати радянське панування та ідею «старшого брата» у свідомості місцевого населення. Окрім того, радянська влада широко застосовувала кінопокази як інструмент масової пропаганди. У селах Ішків та Золота Слобода демонструвалися фільми на зразок «Про

Вітчизняну війну» та «Про життя в колгоспі», перегляд яких часто був обов'язковим і супроводжувався адміністративним тиском. Влада прагнула створити візуальні уявлення про переваги радянського способу життя, зокрема – успішне функціонування колгоспної системи, що відповідало офіційній риторичі «соціалістичного добробуту».

Однак аналіз архівних матеріалів свідчив про антирадянські настрої серед сільського населення. Ці настрої не лише зберігалися, а й поглиблювалися під впливом реального досвіду життя під радянською владою. Характерною була оцінка жителів, які, реагуючи на пропагандистські фільми, заявляли: «Пощо нам дивитися на мертві картини, коли ми цієї осені мали нагоду на власні очі бачити тисячі голодних колгоспників, які йшли за куском хліба, залишаючи «щасливе життя в колгоспі». Цей вислів був влучною ілюстрацією глибокого розриву між офіційною риторикою та реальністю, яку спостерігало населення на власному досвіді. Пропагандистські заходи радянської влади, попри масштабність і системність, не досягали очікуваного ідеологічного ефекту. Ба більше, вони часто викликали обурення або іронічне ставлення, посилюючи відчуження від влади і сприяючи збереженню опозиційної, національно орієнтованої ідентичності в регіоні.

Пропагандистська діяльність Чортківсько-Бережанської округи ОУН була важливим джерелом для розуміння не лише ідеологічної боротьби, але й загального соціально-політичного стану Західної України в умовах радянзації. Спираючись на унікальні архівні матеріали, можемо стверджувати, що націоналістичне підпілля вело системну інформаційно-пропагандистську роботу, яка мала чітку антирадянську скерованість. На цьому тлі радянська влада, зіштовхнувшись із ворожим ставленням до себе, відповідала масштабною пропагандистською кампанією, що охоплювала пресу, кінопокази, освітню діяльність, через вивчення сталінської конституції та мобілізацію молоді через комсомол. Проте значна частина населення не лише не сприймала ці заходи, а й відкрито опиралася їм – як ідеологічно, так і практично. Реакція жителів, які відмовлялися вступати до комсомолу, уникали участі в агітаційних заходах, висловлювали критичні погляди на зміст радянських фільмів та публікацій, свідчила про глибоке неприйняття радянської моделі світу, навіть попри спроби масового тиску й репресії.

Діана Демидяк (Тернопіль)

ДІЯЛЬНІСТЬ ІРИНИ ТИМОЧКО НА ЗАКЕРЗОННІ

Жіноцтво активно включалось до процесів національно-визвольної боротьби впродовж усього ХХ ст. На думку Марти Богачевської-Хом'як бажання жінок долучитись до збройної боротьби пов'язане з тим, що вони відчували себе дискримінованими не стільки як жінки, скільки як українки.

Не було виключенням і УПА. Жінки в УПА були залучені, як і до «мирних» ролей, до яких відносилась медична сфера, так і до «воєнних». Окремі жінки в УПА займали високі посади, що свідчить про їх значущість їх внеску. Діяльність Ірини Тимочко у складі УПА ілюструє активну участь жіноцтва в національно-визвольній боротьбі на Закерзонні. Жінки в Українській Повстанській Армії не були виключним явищем й за словами самої І. Тимочко «не мали особливих привілеїв».

Ірина Тимочко народилась в 1923р., поблизу Перемишля, у багатодітній родині. Батько Ірини був колишнім вояком УГА і виховував родину у українському дусі, мати ж – прищеплювала ідеї працелюбності та релігійності. Яскравим підтвердженням патріотичних настроїв родини свідчив випадок у 1935р., коли 12-річна Ірина відмовилась декламувати вірші у